

УДК 821.111–21 Марло.09

В. В. Георгієвська
Харків

ІДЕЯ ПІЗНАННЯ У П'ЄСІ К. МАРЛО «ТРАГІЧНА ІСТОРІЯ ЖИТТЯ ТА СМЕРТІ ДОКТОРА ФАУСТА»

Аналізується п'єса Крістофера Марло «Трагічна історія життя та смерті доктора Фауста» («The tragicall history of life and death of doctor Faustus»).

Ключові слова: К. Марло, доба Відродження, трагедія, білий вірш.

Анализируется пьеса Кристофера Марло «Трагическая история жизни и смерти доктора Фауста» («The tragicall history of life and death of doctor Faustus»).

Ключевые слова: К. Марло, эпоха Возрождения, трагедия, белый стих.

The article analyzed play Christopher Marlowe "The tragic story of life and death of Doctor Faustus».

Key words: K. Marlo, age of Renaissance, tragedy, white poem.

У кожній країні історико-літературний процес розвивається в безпосередньому зв'язку з історією соціальних протиріч всередині нації. Повною мірою це відноситься і до англійської літератури, яка пройшла великий і складний шлях, увібрала в себе історію країни та її народу, стала способом вираження особливостей англійського національного характеру. Самобутність англійської літератури проявилась у становленні літературних жанрів, особливо жанру трагедії. Аналіз трагедії К. Марло «Трагічна історія життя та смерті доктора Фауста» (1588–1589) є можливістю поглибити знання щодо культури та літератури Англії XVI ст.

Трагедія К. Марло «Трагічна історія життя та смерті доктора Фауста» («The tragicall history of life and death of doctor Faustus») у вітчизняному літературознавстві досліджувалась із точки зору запозичення сюжету з німецької середньовічної легенди про доктора Фауста-чорнокнижника. У статті пропонується аналіз трагедії К. Марло як самобутньої перлини англійської літератури доби Ренесансу.

Дослідники, що займалися вивченням творчості письменника, такі як Дж. Левіс [12], Г. Бейкер [9], В. Гордон [10], Л. Хопкінс [11], А. Парфьонов [8], М. Алексєєв [1], розглядають твір як копію середньовічної німецької легенди про доктора Фауста-чорнокнижника, за допомогою якої письменнику вдається вловити й описати дух доби Відродження та людину-науковця того часу. Також вони зазначають, що ця п'єса набула популярності ще при житті письменника, а з 1604 р. її почали переписувати і доповнювати всі кому заманеться. Тому, називаючи цю п'єсу твором К. Марло, ми робимо це умовно.

У статті слід визначити суспільний і літературний контекст та нові напрямки при дослідженні п'єси К. Марло «Трагічна історія життя та смерті доктора Фауста», визначити суспільний і літературний контекст і нові напрямки при дослідженні твору, виявити та систематизувати проблемно-тематичне коло трагедії.

Часи правління королеви Єлизавети історики недаремно вважають продуктивними для розвитку Англії. Королева змогла досягти розумного компромісу в усіх сферах життя держави: був знайдений довгоочікуваний мир із папським двором, покращились умови життя людей, Англія поліпшила своє положення серед інших європейських країн, англійські колонії поповнювали казну, розвивалась освіта, книгодрукарство, відкривались університети, бібліотеки тощо. Саме в період правління королеви Єлизавети починає відроджуватися театр, а з ним і жанр трагедії. Чому саме трагедія? Чому саме у цей період?

Зазначимо, що в Англії не все було безхмарно та радісно у XVI ст., але певний добробут у країні все ж таки настав. Гостра необхідність боротися та відстоювати права на власне життя поступилась місцем освіті й театру. Розвиток англійських міст приніс із собою зростання верств населення заможних купців та ремісників, які вміли читати та писати, і могли дати освіту своїм дітям. Трупі бродячих акторів, які показували на площах великих міст нехитрі вистави, вже не могли задовольнити потреби та запити народу. Людям замало було сміятись над кумедними побутовими сценками та подружніми зрадами. Завдяки колоніям англійці почали розуміти, наскільки безмежним є світ. Жага до нових знань та звершень, бажання дізнатися історію своєї країни, самопізнання себе як особистості, призвели до появи перших професійних письменників-інтелектуалів. Одним із них був Крістофер Марло, твори якого як найточніше відповідали духу та потребам людей XVI ст. За своє досить коротке життя письменник написав сім п'єс. За

жанровою своєрідністю та проблематикою їх можна поділити на чотири групи:

До першої групи належить «Дідона цариця Карфагену» та «Геро і Леандр», в основі яких лежить міфологічний сюжет і активно використовуються античні ремінісценції.

« Трагічна історія життя та смерті доктора Фауста» і « Мальтійський єврей» становлять другу групу творів. Ці п'єси можна віднести за жанром до трагедії та об'єднати однією ідеєю: всебічне зображення людини доби Ренесансу.

До третьої групи належить лише один твір – «Тамерлан Великий» – драматизований епос.

«Едуард II» та «Паризька різанина» входять до останньої, четвертої, групи творів, що за жанром належать до драматизованої хроніки.

Зазначені твори логічні за своєї внутрішньою структурою, окрім «Трагічної історії життя та смерті доктора Фауста». Ця трагедія, як і попередні, складається з п'яти актів. На цьому вся логіка внутрішньої побудови закінчується. Зважаючи на те, що твори письменника й досі популярні в Англії та ставляться у театрах, цілком правильно припустити, що кількість сцен дописували й переписували багато письменників та режисерів, підлаштовуючи п'єсу до вимог публіки і влади.

Чотири акти із п'яти починаються і закінчуються виступом хору. Їх, ймовірно, можна віднести до пера Крістофера Марло. Хор полегшує сприйняття трагедії та виділяє головні події кожного акту.

Перед нами ще стоїть питання: чому письменник бере за основу сюжету саме німецьку легенду? Можна дати швидку відповідь: тому що вона була популярна в XVI ст. Але, як відомо, К. Марло ніколи не писав про те, що було популярним.

У XVI ст. у Німеччині відбувається одне наукове відкриття, яке допомагає і сьогодні пацієнту під час операцій мирно засинати, а не кричати від болю. Валерій Кордано (1515–1544) – лікар за освітою – отримав ефір зі спирту за допомогою сірчаної кислоти. Це відкриття, про яке досить скоро забули, було першим кроком до безболісних операцій та допомогло у 1729 році знову відкрити ефір у Лондоні. Здається, що цей аргумент більше підходить для пояснення причин, які спонукали письменника-інтелектуала звернутися до середньовічної німецької легенди.

І в наш час пересічному громадянину хірургія та медицина в цілому задається незрозумілою та містичною, а вмілих хірургів ми називаємо чарівниками. Що ж казати про людей доби Ренесансу, коли вони не дотримувались навіть елементарних правил гігієни. Все життя людина терпить біль: народжуючись, помираючи, народжуючи дітей, відстоюючи свою територію, заробляючи собі на хліб, тому сама думка про те, що болісні відчуття під час медичних операцій можуть зникнути, лякала не на жарт.

Оскільки релігія привчала терпіти біль та покійно зносити всі страждання, що випадають на долю людини, то позбавити болю міг тільки

Люцифер. Середньовічна легенда про доктора Фауста саме й розповідає про людські надможливості, які він отримав із рук князя Сходу.

За сюжетом, доктор Фауст, будучи ще студентом, врятував від епідемії ціле місто – неймовірний, навіть містичний випадок для доби Відродження.

Трагедію К. Марло «Трагічна історія життя та смерті доктора Фауста» певною мірою можна назвати автобіографічною тому, що доктор Фауст є літературним уособленням самого письменника: вони обидва передчувають ранню смерть, талановиті, політично активні, освічені, не байдужі щодо долі своєї країни та людей.

П'єса починається зі вступу хору, який коротко розповідає про Фауста: «Чи не простуючи рівниною Тразіменской, / Де з Марсом силою мірялися пунійців, / <...> На суд ваш Фауста долю представляємо, / <...> Він був народжений незнатними людьми / В німецькому містечку назвою Рода; / <...> Досяг успіху в пізнанні священного письма, / <...> перевершив чоловіків, що люблять пристрасно / Предмети богослов'я обговорювати. / <...> Плоди золоті знання поглинає / І марить некромантією проклятою; / Вище раю магію підніс; / Вона йому миліше за все на світі...» [6, с. 1–2] (*тут і далі переклад В. В. Георгієвської*).

Фауст поводить себе як надстворіння, якому все дозволено. Він не визнає законів суспільстві та вважає людей, які їм слідує, рабами й дурнями: «...І основні закони <...> наука, / Гідна найманців мерзенних, / Що століття вивчають мертве лушпиння. / Огидний рабський дух цієї науки! / Відкинувши все, переходимо до богослов'я. / Ось Біблія, – досліджуй її Фауст» [6, с. 3].

За допомогою магії Фауст прагне здобути всесвітню владу: «Так будь що буде! Геть, богослов'я! / <...> Божественна мудрість магів / Для Фауста найбажаніша!.. / <...> Царі та королі керують / Лише у межах країни своєї; / <...> Той, хто магом став, / Має владу у всьому світі <...> / <...> Намагаючись божественну отримати владу» [6, с. 3].

Так звані друзі Фауста Вальдес та Корнелій навчають його магії: «Хутчіш йди до безлюдного лісу, / Візьми із собою Бекона твори, / Псалтир, Євангеліє, праці Альбана, <...> / <...> Коли ж він всі ритуали осягне, / Нехай сам своє вміння випробує» [6, с. 3]. Виконавши всі магичні ритуали в лісі, Фауст викликає Мефістофеля та через нього просить у князя Сходу (диявола) надможливостей: «Все виконає Фауст. Він упевнений, / Що не має іншого господаря, окрім Вельзевула; / Йому віднині відданий Фауст / І не боїться слова “осуд” / У Елізіум він перетворює пекло» [6, с. 9].

З першої хвилини спілкування Фауст проявляє себе як допитливий співрозмовник, він не може просто прийняти те, що перед ним у безлюдному лісі з'явився Мефістофель. Йому важливо дізнатися все й одразу. Мефістофель, розуміючи цінність душі Фауста, терпляче пояснює йому все. Перше, що цікавило Фауста, це як Мефістофель почав служити князю Сходу: «Ми ті, що впали разом із Люцифером, / На Господа повстали ми із Люцифером / Та осуд терпимо із Люцифером» [6, с. 9].

Християнську істину К. Марло нівелює тим, що звучить вона із вуст Мефістофеля. Фауст дивується тому, що Мефістофель може перебувати на землі поза межами пекла він відповідає: «О ні, пекло тут (на землі), і завжди у пеклі» [6, с. 9].

У трагедії є добрий та злий янголи. Їх реплік у тексті небагато, і янголи з'являються тоді, коли в душі Фауста починає боротися добро зі злом. Їх заклики не впливають на рішення Фауста та є відгомонам його душі.

Після розмови із Мефістофелем Фауст мріє про свої нові надможливості: «Якщо б я мав стільки душ, як у небі зірок, / Їх всі б за Мефістофеля віддав би! / Він дасть мені владу; царем великим стану...» [6, с. 10].

Люцифер дає Фаусту владу, але тільки через Мефістофеля, який може творити дива, а Фауст лише віддає накази. З моменту підписання договору з князем Сходу все життя доктора перетворюється на ілюзію. Коли він хоче одружитися і хоча б останні роки свого короткого життя прожити з коханою дружиною в мирі та спокої, Мефістофель відволікає його від «правильних» думок куртизанками. Досить швидко Фауст розуміє, що скоїв жахливу помилку та приречений на смерть, але його душу не покидає надія на спасіння: «Тепер, о друже мій Фаусте, / Ти засуджений, і немає тобі спасіння! / До чого мені роздумувати про небеса? / <...> Зневірся в вірі, Вельзевулу вір. / Назад ані кроку, Фаусте! Будь рішучим! <...> / Покинь магію і до Бога повернись <...> / Ти служиш своїм забаганкам, як Богу...» [6, с. 13].

Кожного разу, коли Фауст сумнівається у своєму виборі, тієї ж самої миті з'являється Мефістофель та відволікає його від сумних думок. Одного разу з'являється сам Люцифер та розважає Фауста сімома смертними гріхами – Гордістю, Жадібністю, Люттю, Заздрістю, Обжерливістю, Лінню, Розпустою. Кожен гріх з'являється перед Фаустом та розповідає про себе у досить незвичній формі: «Жадібність: “Я – Жадібність, народилась я від старого скнари у старій шкіряній калитці, і мені так хотілося, щоб цей дім з усіма його мешканцями перетворився у золото, – і я б сховала вас до скрині! О, моє кохане золото!”» [6, с. 23].

Незадовго перед смертю до Фауста приходять Старець, який до останнього намагається врятувати його душу: «Стій, Фаусте, стій! Сповільни крок божевільний! / Над головою твоєю, я бачу, янгол / Шарить, здіймаючи чашу благодаті, / Ладен він її на тебе вилити. / Біжи від відчаю, благай пощади!» [6, с. 41]. Фауста розлючує та засмучує розмова із Старцем, тому він наказує Мефістофелю зробити щось із ним. Але сили зла нічого не можуть зробити з істинно віруючою людиною: «Мефістофель: «Я не можу торкнутися його душі, – / Він впевнений у вірі...» [6, с. 41].

Фауст підписав із князем Сходу договір на безмежну владу строком на 24 роки, які промайнули як один день. І Люцифер чекає півночі, щоб забрати довгоочікувану душу. В останні роки свого життя Фауст так і не приймає жодної сторони – добра чи зла. Він до останнього вагається та поводить себе як божевільний: «Злочини Фауста ніколи не будуть пробачені. Змій,

спокусивший Єву, може врятуватися, але не Фауст... Фауст буде вічно горіти у пеклі! <...> До Бога! <...> О господи, сльози навертаються на очі, але диявол сушить їх. Нехай замість сліз полетиться кров, нехай мене покине життя і душа моя» [6, с. 43].

Отже, трагедія К. Марло «Трагічна історія життя та смерті доктора Фауста» певною мірою є реакцією письменника на відкриття в медицині у XVI ст., бажанням віддати все заради ілюзорного володіння світом, знехтувати людським щастям за приманливу можливість зрозуміти всі процеси, які відбуваються навколо нас. Цей твір є не просто переписаною і трішки оновленою середньовічною легендою про доктора-чорнокнижника. Боротьба людини з собою та пізнання навколишнього світу з його безмежними можливостями – ось головна ідея трагедії. Фауста спокушають його так звані друзі магією та її нібито безмежними можливостями. Та після підписання договору і Люцифером доктор Фауст є лише маріонеткою у руках князя Сходу. Все, що він робить, все, чого бажає, – це лише ілюзія і порожнеча. Надможливостями він може користуватися лише через Мефістофеля, без якого він звичайна людина, що сильно заплуталась і не може віднайти життєву рівновагу. Кохання, яке могло б відновити сили Фауста, втрачене. Зустріч зі Старцем перед самою смертю є останньою можливістю врятувати свою душу, якою Фауст знехтував. Він втрачає шанс врятуватися та із острахом чекає на смерть. У своєму творі К. Марло дає власне тлумачення життю після смерті та самої смерті. Письменник зображує смерть грішника (Фауста), який так і не став на праведний шлях, не прийшов до Бога.

Ніби передчуваючи свою смерть, письменник задовго до неї створює твір, у якому розкриває потаємні сумніви та біль власної душі. Вагання Фауста, його невпевненість у вірності своїх рішень та передчасна смерть – все це відбувалось і в житті К. Марло. «Трагічна історія життя та смерті доктора Фауста» – це сповідь людини доби Відродження, яка вагається, приймаючи рішення, прагне кохати, знайти рецепт світового щастя та влади, і відкрита до всього нового. Ілюзорні надможливості дають лише ефемерність влади, яка зникає із подувом вітру.

Бібліографічні посилання

1. Алексеев М. П. Английская литература: очерки и исслед. / М. П. Алексеев. – Ленинград: Наука, 1991. – 460 с.
2. Галич О. Теорія літератури: [Підручник] / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв – К. : Либідь, 2008. – 488с.
3. Літературознача енциклопедія / [авт.-уклад. Ковалів Ю.І.]. Т. 1. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608с.
4. Літературознача енциклопедія / [авт.-уклад. Ковалів Ю.І.]. Т. 2. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624с.
5. Марло К. Трагическая история жизни и смерти доктора Фауста: [Электронный ресурс] / Кристофер Марло. – Режим доступа: <http://adelanta.info/library/poetry/541.html>

6. Marlowe C. The tragicall history of life and death of doctor Faustus: [Электронный ресурс] / Christopher Marlowe. – Режим доступа: <http://adelanta.info/library/poetry/547.html?lan=for>
  7. Парфенов А. Т. Кристофер Марло / Парфенов Александр Тихонович. – М.: Художественная литература, 1964. – 221 с.
  8. Парфенов А. Т. К проблеме маньеризма в английской драматургии эпохи Возрождения. Т. 41, № 5 / А. Т. Парфенов. – М.: Изд-во АН СССР. Сер. лит. и яз., 1982. – С. 442–453.
  9. Baker G. P. Dramatic technique in Marlowe, 1913.
  10. Gordon W. British Theatre / W. Gordon. – London : Continuum, 2003. – 305p.
  11. Hopkins L. Drama and the succession to the crown 1561-1633 / Lisa Hopkins. – Portland: Ashgate Publishing Co., 2011. – 178 p.
  12. Lewis J. G. Marlowe's Life, Canterbury, 1891.
- Надійшла до редколегії 31.01.2013 р.*